

characterized by the display of negative impact of the profession on a person; there is a possibility of a variety of professional deformations or negative states. The driving force of individual's professional development is crisis, the outputs of which allow you to match the opportunities, needs and requirements of a subject and the requirements of specific conditions of professional activity.

Keywords: *professional formation, professional activity, progressive stage of professional genesis, regressive stage of professional genesis, professional deformation, adverse conditions, crisis of professional development.*

УДК 159.9:351.743-055

Н. В. НЕЖДАНОВА,

здобувач кафедри клінічної психології

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Проаналізовано сутність і теоретичні засади поняття «професійно важливі якості майбутнього фахівця» з урахуванням сучасних професійних вимог до майбутніх фахівців органів внутрішніх справ. Метою статті є аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових, науково-публіцистичних джерел, у яких присвячено увагу поняттю «професійно важливі якості». У результаті дослідження, проведеного на основі теоретичного осмислення ряду наукових праць, визначено поняття «професійно важливі якості майбутнього фахівця».

Ключові слова: *професійно важливі якості, майбутній фахівець, компетенція, професія.*

Nezhdanova, N.V. (2015), "Theoretical basis of determining the concept of professionally important qualities of future specialists" ["Teoretychni zasady vyznachennia poniattia profesiino vazhlyvykh yakosteï maibutnikh fakhivtsiv"], *Pravo i Bezpeka*, No. 2, pp. 207–211.

Постановка проблеми. Сучасна психологічна наука приділяє важливу увагу вивченню проблеми професійного становлення особистості майбутнього фахівця. Будучи засобом самоствердження особистості в суспільстві, вибір професії стає на сучасному етапі соціально-економічного розвитку України одним з найголовніших рішень у житті не тільки молодих людей, а й осіб, які змушені змінювати професію за різних обстав. Правильний вибір професії надає майбутньому фахівцеві перспективні можливості самореалізації та набуття відповідного соціального стану.

Зміна традиційних форм професійної самореалізації, сучасна соціально-економічна парадигма розвитку суспільства висуває високі вимоги до майбутніх фахівців і потребує всебічно розвинених і соціально активних особистостей. Роботодавці висувають серйозні вимоги до майбутнього фахівця, які зумовлюють необхідність бути конкурентоспроможним на ринку праці, мати не тільки активну позицію, а й володіти необхідними професійно важливими якостями. Однак, незважаючи на значний інтерес до проблеми професійно важливих якостей, вона залишається недостатньо розкритою, особливо це стосується точного визначення

поняття «професійно важливі якості майбутнього фахівця».

Актуальність дослідження поняття професійно важливих якостей майбутнього фахівця зумовлено також тим, що, незважаючи на розширення багатогранності і простору вільного професійного вибору, негарантований характер зайнятості, а також динамічність і невизначеність структурної зайнятості вимагають наявності відповідних професійно важливих якостей майбутнього фахівця не тільки під час вступу до практичного виконання роботи, але й на початку та у процесі професійного становлення.

Отже, проблема дослідження професійно важливих якостей майбутнього фахівця залишається актуальною, оскільки, по-перше, немає єдиного підходу до визначення поняття «професійно важливі якості», по-друге, зміни в політичній, економічній, духовній сферах суспільства спричиняють зміни в системі ціннісних орієнтацій та вимогах до майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням професійно важливих якостей було присвячено увагу провідних українських та зарубіжних учених, зокрема таких, як В. П. Андрущенко, Б. Г. Ананьєв, В. І. Астахова, Г. О. Балл, І. Д. Бех, В. О. Бодров, А. В. Брушлінський,

Н. С. Глуханюк, Р. С. Гуревич, А. О. Деркач, В. Г. Зазикін, Е. Ф. Зеєр, Ф. С. Ісмаїлова, В. О. Кан-Калик, А. В. Карпов, О. В. Киричук, Є. А. Клімов, Н. В. Кузьміна, В. Г. Кузь, Т. В. Кудрявцев, О. М. Леонтєв, А. О. Лігоцький, А. К. Маркова, Л. М. Мітіна, О. Г. Мороз, Г. С. Нікіфорова, К. К. Платонов, С. І. Подмазін, М. М. Поташник, В. В. Рибалка, С. Л. Рубінштейн, С. О. Сисоєва, В. О. Сластьонін, І. С. Собатовська, Т. І. Сущенко, А. Р. Фонарьова, Л. О. Хомич, В. Д. Шадріков, В. М. Шепель, Є. О. Якуба та ін.

Проте, незважаючи на фундаментальність праць названих учених, невирішеним залишається ряд питань як теоретичного, методологічного, так і практичного характеру стосовно професійно важливих якостей майбутніх фахівців органів внутрішніх справ на сучасному етапі розвитку суспільства. Зокрема, враховуючи специфіку сучасної соціально-економічної парадигми України, потребує уточнення суті та поняття професійно важливих якостей майбутнього фахівця.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу вітчизняних і зарубіжних наукових, науково-публіцистичних джерел дослідити підходи до поняття «професійно важливі якості майбутнього фахівця» та на їх основі дати власне визначення.

Виклад основного матеріалу. Сучасні професії вимагають від майбутніх фахівців самостійності, ініціативності, активності, уміння творчо й критично мислити, готовності до самовдосконалення та оволодіння великим потоком інформації, що постійно оновлюється. Майбутні фахівці мають бути конкурентоздатними, освіченими, самостійними в прийнятті відповідних рішень, гармонійно розвиненими особистостями, які відповідають за результати своєї діяльності.

Психологічні особливості, спрямованість та специфіка діяльності мають свої характерні ознаки, які вимагають від майбутнього фахівця наявності певних якостей особистості, спеціальних здібностей, тобто професійно важливих якостей.

Професійно важливі якості фахівця та способи їх формування розглядались у багатьох соціальних, педагогічних, психологічних дослідженнях. Кожний з дослідників трактує поняття професійно важливих якостей по-своєму, залежно від того, в якому ракурсі розглядається ця категорія особистості.

У психологічній науці існує кілька дефініцій: професійно важливі якості, професійно

важливі особистісні якості, професійно значущі якості, компетенції, компетентність, здібності. Наша стаття присвячена дослідженню поняття «професійно важливі якості майбутнього фахівця».

Також під професійно важливими якостями розуміють індивідуальні якості суб'єкта діяльності, які впливають на ефективність діяльності та успішність оволодіння нею [1, с. 222]. Так О. М. Смірнова стверджує, що професійно важливі якості – це індивідуальні особливості людини, які виступають умовою успішного опанування професією та професійною діяльністю. У контексті розгляду професійно важливих якостей майбутнього фахівця слушним є зауваження вченої, що є якості, які обумовлюють успішність опанування конкретною професією, а є такі якості, від котрих залежить успішність у будь-якій професійній діяльності, тобто професійно значущі якості можуть бути специфічними і неспецифічними [2, с. 109].

На думку В. Д. Шадрікова, під професійно важливими якостями слід розуміти індивідуальні якості суб'єкта діяльності, що впливають на ефективність діяльності та успішність її освоєння. До професійно важливих якостей він відносить також і здібності [3, с. 66]. Деякі автори доповнюють це визначення тим, що професійно важливі якості «... є стійкими, суттєвими, рівноцінними та можуть бути оцінені» [4, с. 70].

Поняття «професійно важливі якості» регулярно зустрічається в публікаціях, присвячених визначенню поняття «компетенція». Так, Н. В. Фомін до професійно важливих якостей конкурентоспроможного фахівця пропонує віднести професійну компетентність, цілеспрямованість і наполегливість, здатність приймати відповідальні рішення, працьовитість, творче ставлення до справи, прагнення безперервного професійного зростання, саморозвитку та самовдосконалення [5, с. 76].

З точки зору компетентнісного підходу категорії «компетентність» і «професійно важливі якості» є важливими для нашого дослідження, однак це принципово різні дефініції. Так, в англійських країнах існує термін, аналогічний українській аббревіатурі ПБВЯ (у російській мові – ПБК), – Knowledge, Skills, Aptitudes (Abilities, Attributes), and Other characteristics, скорочено KSAO. У перекладі це буквально означає «знання, навички, здібності та інші характеристики», а по суті – знання, навички, здібності та інші характеристики індивіда, що впливають на ефективність його діяльності. Точної

відповідності в перекладі іноземних слів різними дослідниками не спостерігається. Наприклад, масова реалізація компетентнісного підходу, що почалася у Великобританії в 1995 р., чітко виділяє ключові компетенції – key skills, серцевинні (активні) компетенції – core skills і основні компетенції – base skills. З одного боку, skills перекладається як «здатність», а з іншого – як «компетенція». Однак варто зазначити, що втрати перекладу іноземних слів створюють різноманітне розуміння і тлумачення термінів.

Слід погодитися з авторами, які зазначають, що компетенція є результатом освіти [6, с. 129]. І як результат навчання компетенція – це будь-яка якість індивіда, яка впливає на ефективність його діяльності [7, с. 34].

Аналіз значної кількості літератури вказує, що більшість дослідників визначають, що, крім знань, умінь і володінь, необхідно ще мати набір професійно важливих якостей та особистісних характеристик для успішного вирішення завдань у певній галузі професійної діяльності [6, с. 130]. На думку інших авторів, професійно важливі якості – це інтегральні психофізіологічні і психологічні утворення, що забезпечують успішність індивіда у певній сфері професійної діяльності [8, с. 104].

З точки зору В. О. Бодрова, під поняттям професійно важливих якостей слід розуміти всю сукупність психологічних якостей особистості, а також цілий ряд фізичних, антропометричних, фізіологічних характеристик людини, які визначають успішність навчання і реальної діяльності [9, с. 201].

У сучасній психологічній літературі процес професійного становлення майбутнього фахівця розуміється як цілісний феномен, який містить компоненти як об'єктивного (престиж професії, його соціальна конкурентоспроможність і т. ін.), так і суб'єктивного характеру (ставлення особистості до професії, до себе як до професіонала, вираженість професійних властивостей, професійно важливих якостей та особистісно-значущих якостей).

У контексті професіографії професійно важливі якості розглядаються як компоненти професійної придатності, тобто такі якості, які необхідні майбутньому фахівцеві для успішного вирішення професійних завдань. Як зауважує О. В. Філатова, внаслідок складності соціально-психологічного феномена «праця» і «професія» до професійно важливих якостей традиційно відносять широкий спектр різних якостей [10] – від природних задатків до профе-

сійних знань, одержуваних у процесі професійного навчання та самопідготовки [11, с. 504].

Так, наприклад, Є. С. Романова та Г. А. Суворова до структури професійно важливих якостей особистості відносять усі основні характеристики особистості: мотиваційно-потребові, когнітивно-психомоторні, емоціонально-вольові, потенціал, як систему всіх соціально корисних здібностей, які виявляються у професійній діяльності, – як актуалізованих, так і резервних [12, с. 24].

З точки зору Є. А. Клімова, професійно важливі якості містять також особливості особистості (мотивацію, професійну спрямованість, когнітивну сферу, характер), психофізіологічні особливості (темперамент, особливості вищої нервової діяльності), особливості психічних процесів (пам'ять, увагу, мислення, уяву), а щодо певних видів діяльності – навіть анатомо-морфологічні характеристики людини [13, с. 62]. У свою чергу, В. І. Лазуткін виділяє серед професійно важливих чотири групи якостей: психофізіологічні (сенсорні, сенсомоторні, фізичні, адаптивно-гомеостатичні); психологічні (наприклад інтелектуальні); особистісні (характер, темперамент); соціокультурні (загальний розвиток, професійна підготовка) [14, с. 101].

Деякі автори зазначають, що основою професійно важливих якостей є особистісні якості майбутнього фахівця. Так, аналізуючи особистісні якості фахівця, Л. В. Пляка включає до них комплекс моральних, політичних, естетичних, релігійних, ділових, організаторських якостей, психологічну та індивідуальну спрямованість, а також відносить до них відповідальність, сумлінність, дисциплінованість, почуття обов'язку, спроможність до взаємодії, співробітництва; у широкому сенсі: любов до своєї країни, до людини. На думку автора, перелічені якості є стрижнем особистості, вони переважно формуються у сімейному оточенні і добудовуються, «шліфуються» у школі, а потім у вищому навчальному закладі [15, с. 137].

Варто зазначити, що кожна професія має свій набір цих якостей, які є багатофункціональними і становлять набір фундаментальних знань, умінь і навичок професійно-орієнтованих і гуманітарних наук.

Формування підсистеми професійно важливих якостей майбутнього фахівця є складним психологічним процесом, який включає в себе їх функціональне об'єднання, коли вони починають виявляти себе в режимі взаємодії [16–20].

Ураховуючи вимоги часу та згідно з освітньо-професійною програмою підготовки

майбутніх фахівців до професійно важливих якостей, які є одночасно психологічними якостями їх особистості, можна віднести комплекс морально-етичних, дисциплінарних, професійних, ділових та індивідуально-психологічних якостей, що визначають продуктивність діяльності спеціаліста [15, с. 139]. Однак будь-яка діяльність, як слушно зауважує Н. С. Кучеренко, реалізується на базі системи професійно важливих якостей, тому що кожна діяльність вимагає їх певної сукупності, і не просто механічної суми якостей, а закономірно організованої системи, яка виступає як певний симптомокомплекс суб'єктних властивостей, специфічний для тієї чи іншої діяльності, коли між окремими професійно важливими якостями встановлюються функціональні взаємозв'язки компенсаторного і сприятливого типів [21, с. 129].

Підсумовуючи вищенаведене, під професійно важливими якостями майбутнього фахівця пропонуємо розуміти складне системне утворення впорядкованих складових компонентів індивідуальних психофізіологічних і соціально важливих якостей, які детермінують здатність особистості до певної діяльності, ефективність та успішність її освоєння, а в подальшому можливість виконання завдань та функцій майбутньої професії.

Висновки. Вивчаючи проблему професійно важливих якостей, більшість дослідників визначають їх як властивості особистості щодо успішного виконання професійної діяльності. Кожен автор залежно від напрямку дослідження визначає поняття, сутність та зміст професійно важливих якостей особистості, додаючи до них безліч різних дефініцій.

На нашу думку, конкретний перелік професійно важливих якостей для кожної діяльності є специфічним (за складом, ступенем вираженості, характером взаємозв'язку між ними) і має визначатись за результатами психологічного аналізу діяльності.

Проаналізувавши різні підходи до визначення поняття «професійно важливі якості» як загальної категорії, можна констатувати, що професійно важливі якості майбутніх фахівців органів внутрішніх справ є суттєвою частиною загальної категорії, яка є складним системним утворенням підпорядкованих складових компонентів індивідуальних психофізіологічних і соціально важливих якостей, які детермінують здатність особистості до певної діяльності, ефективність та успішність її освоєння, а в подальшому можливість виконання завдань та функцій майбутньої професії.

Список використаних джерел

1. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования / Э. Ф. Зеер. – М. : Изд-во Моск. психосоциал. ин-та ; Воронеж : Модэк, 2003. – 480 с.
2. Громкова М. Т. Психология и педагогика профессиональной деятельности : [учеб. пособие для вузов] / Громкова М. Т. – М. : Юнити-Дана, 2003. – 415 с.
3. Шадриков В. Д. Новая модель специалиста: инновационная подготовка и компетентностный подход / В. Д. Шадриков // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 8. – С. 26–31.
4. Ашеро́в А. Т. Проектная культура будущих инженеров-педагогов компьютерного профиля: сущность понятия / А. Т. Ашеро́в, В. І. Шеховцова // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2007. – № 4. – С. 70–79.
5. Фомин Н. В. Теоретическая модель конкурентоспособного специалиста / Н. В. Фомин // Инновации в образовании. – 2004. – № 3. – С. 4–82.
6. Селезнева А. В. Компетенции и профессионально важные качества будущего специалиста с позиций компетентностного подхода / А. В. Селезнева, В. С. Ончукова // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. – 2012. – № 3. – С. 128–134.
7. Лапаник О. Ф. Формирование профессиональной компетентности у студентов технического вуза (на примере обучения дисциплинам естественнонаучного цикла) / О. Ф. Лапаник // Образование и наука. – 2009. – № 10. – С. 33–39.
8. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков. – [2-е изд., сокр.]. – СПб. : Питер, 2003. – 586 с.
9. Психологические основы профессиональной деятельности : [хрестоматия] / [сост. и общ. ред. В. А. Бодров]. – М. : Логос, 2007. – 602 с.
10. Филатова О. В. Профессионально важные качества как компоненты профессиональной пригодности [Электронный ресурс] / О. В. Филатова. – [2011]. – [4 с.]. – Режим доступа: <http://elibrary.nubip.edu.ua/12424/1/11fov.pdf>.
11. Психологический словарь / [под ред. В. В. Давыдова, А. В. Запорожца, Б. Ф. Ломова и др.]. – М. : Педагогика, 1983. – 572 с.
12. Романова Е. С. Психологические основы профессиографии / Е. С. Романова, Г. А. Суворова. – [2-е изд., сокр.]. – М. : МПГУ им. В. И. Ленина, 1990. – 87 с.
13. Климов Е. А. Психолого-педагогические проблемы профессиональной консультации / Е. А. Климов. – [2-е изд., сокр.]. – М. : Академия, 1986. – 189 с.

14. Учебное пособие по специальному курсу «Психология профессиональной деятельности» / Одинцов. гуманитар. ун-т, Каф. общ. психологии ; [сост. Лазуткин В. И.]. – Одинцово : Одинцов. гуманитар. ун-т, 2007. – 222 с.
15. Пляка Л. В. Зміст професійно важливих якостей особистості майбутнього провізора / Л. В. Пляка // Розвиток духовності та професіоналізму в умовах глобалізації. Ч. I : матеріали V Міжнар. наук.-метод. конф., 5–7 листоп. 2008 р., м. Вінниця. – Вінниця : Едельвейс і К, 2008. – С. 135–139.
16. Автоматизований психодіагностичний комплекс визначення професійної придатності кандидатів на військову службу у внутрішні війська МВС України і навчання у вищих військових навчальних закладах МВС України / [І. В. Воробйова, І. І. Приходько, С. Т. Полторак та ін.]. – Харків : Акад. внутр. військ МВС України, 2012. – 297 с.
17. Ващенко І. В. Чинники успішності професійної реалізації суб'єкта правоохоронної діяльності / І. В. Ващенко, О. Б. Бугаєнко, Р. В. Баюл // Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. – 2005. – Вип. 14. – С. 26–33.
18. Карпов А. В. Психология труда : [учеб. для студ. высш. учеб. завед.] / А. В. Карпов. – М. : Владос-Пресс, 2003. – 352 с.
19. Основи психологічного забезпечення діяльності МНС : підручник / за заг. ред. проф. О. В. Тімченка. – Харків : Вид-во УЦЗУ, 2009. – 217 с.
20. Фомич М. В. Розвиток професійно важливих якостей фахівців оперативно-рятувальної служби цивільного захисту : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.09 / Фомич Микола Володимирович. – Київ, 2012. – 235 с.
21. Кучеренко Н. С. Професійно важливі якості як основа прогнозування успішності службово-бойової діяльності майбутніх офіцерів технічного профілю / Н. С. Кучеренко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 1, т. 2. – С. 127–131.

Надійшла до редколегії 18.08.2015

НЕЖДАНОВА Н. В. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНО ВАЖНЫХ КАЧЕСТВ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ

Проанализированы сущность и теоретические основы понятия «профессионально важные качества будущего специалиста» с учётом современных профессиональных требований к будущим специалистам органов внутренних дел. Целью статьи является анализ отечественных и зарубежных научных, научно-публицистических источников, в которых уделено внимание понятию «профессионально важные качества». В результате исследования, проведённого на основе теоретического осмысления ряда научных работ, определено понятие «профессионально важные качества будущего специалиста».

Ключевые слова: профессионально важные качества, будущий специалист, компетенция, профессия.

NEZH DANOVA N. V. THEORETICAL BASIS OF DETERMINING THE CONCEPT OF PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF FUTURE SPECIALISTS

The essence and theoretical basis of the concept of «professionally important qualities of the future specialist» are analyzed taking into account modern professional requirements for future professionals of internal affairs agencies.

The objective of the article is the analysis of domestic and foreign scientific, journalistic sources, where the attention is paid to the concept of «professionally important qualities».

It is found out that a change in the traditional forms of professional self-realization, a modern socio-economic paradigm of social development require comprehensive development of socially desirable qualities from future professionals. Serious requirements that create necessity to be competitive in the labor market and to have not only an active position, but also to have the necessary professionally important qualities are imposed to a future specialist.

Different approaches to determining the concept of professionally important qualities are analyzed. This provides the possibility to state that professionally important qualities of future specialists of internal affairs agencies are the part of the general category, which is a complex system formation of the components of individual psychophysiological and socially important qualities that determine the ability of an individual to a specific activity, and in the future – the ability to perform the tasks and functions of the future profession.

As the result of the study, conducted on the basis of theoretical understanding of a number of scientific papers, the author has defined the concept of «professionally important qualities of the future specialist».

Keywords: professionally important qualities, future specialist, competence, profession.